

Novozavjetni apokrifi

Medić, Mihaela

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:407512>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti

Mihaela Medić

Novozavjetni apokrifi

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Krešimir Šimić

Osijek, 2018.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Preddiplomski studij Hrvatski jezik i književnost (jednopedmetni)

Mihaela Medić

Novozavjetni apokrifi

Završni rad

Humanističke znanosti, filologija, teorija i povijest književnosti

Mentor: izv. prof. dr. sc. Krešimir Šimić

Osijek, 2018.

Sadržaj

1.	Uvod	4
2.	Novozavjetni apokrifii	5
2.1.	<i>O Novom zavjetu</i>	5
2.2.	Novozavjetni apokrifii	6
2.2.1.	<i>Pseudo-Tomino evanđelje</i>	9
2.2.2.	<i>Protoevanđelje Jakovljevo</i>	10
2.2.3.	<i>Nikodemovo evanđelje</i>	11
2.3	<i>Djela apostolska</i>	11
2.3.1.	<i>Djela Petrova</i>	12
2.3.1.1.	<i>Petrovo mučeništvo</i>	12
2.3.2.	<i>Djela Ivanova</i>	13
2.3.3.	<i>Djela Pavlova</i>	14
2.3.3.1.	<i>Djela Pavla i Tekle</i>	14
2.3.4.	<i>Djela Andrijina</i>	15
2.3.5.	<i>Djela Tomina</i>	16
3.	Zaključak	18
4.	Literatura	19

Sažetak

Rad se bavi analizom novozavjetnih apokrifa. Najvećim se dijelom temelji na obradi apokrifa unutar knjige Marije Ane Dürriegl *Hrvatska srednjovjekovna proza II.* i knjizi Dunje Fališevac *Hrvatska srednjovjekovna proza: književnopovijesne i poetičke osobine.* U radu je najveći fokus na *Djelima apostolskim* kao najvećoj skupini unutar novozavjetnih apokrifa.

Ključne riječi: *Novi zavjet, apokrifi, Djela apostolska*

1. UVOD

Ovaj završni rad donosi analizu novozavjetnih apokrifa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti. Rad započinje definiranjem novozavjetnog kanona prema knjizi Raymonda Browna *Uvod u Novi zavjet*¹. O Novom zavjetu piše i J. R. Porter u knjizi pod nazivom *Izgubljena Biblija*². Detaljan pregled novozavjetnih apokrifa donosi se na temelju knjige Marije Ane Dürriegl *Hrvatska srednjovjekovna proza II*³. Središnji dio rada fokusiran je na obradu *Djela apostolskih* kao najveće skupine novozavjetnih apokrifa. O njima je pisala i Dunja Fališevac u svojoj knjizi *Hrvatska srednjovjekovna proza: književnopovijesne i poetičke osobine*⁴. Na kraju se donosi zaključak koji potvrđuje glavne teze rada.

2. NOVOZAVJETNI APOKRIFI

¹ Brown, Raymond. 2008., *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb : Kršćanska sadašnjost

² Porter, J.R. 2011., *Izgubljena Biblija*, Zagreb : Kršćanska sadašnjost

³ Dürriegl, Ana-Marija. 2013., *Hrvatska srednjovjekovna proza II.*, Stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb : Matica hrvatska

⁴ Fališevac, Dunja. 1980. *Hrvatska srednjovjekovna proza: književnopovijesne i poetičke osobine*, Zagreb : Liber

2.1. O *Novom zavjetu*

Pojam *Novi zavjet* najčešće podsjeća na središte kršćanske literature, no prije nego što se naziv *zavjet* počeo koristiti za zbirku spisa, on se odnosio na posebni Božji postupak s ljudima (Brown, 2008: 3). Tek se u drugom stoljeću pojavljuje svjedočanstvo da kršćani upotrebljavaju izraz *Novi zavjet* za zbirku vlastitih spisa (Brown, 2008: 4). Prvo poznato djelo koje se bavi problemima uvoda u NZ nosi naslov *Uvod u Božanska pisma*. Djelo je napisao Hadrijan ili Adrijan, a ono je, zapravo, traktat o hermeneutici, tj. o načinima tumačenja Biblije (Brown, 2008: 4).

Riječ kanon dolazi od starogrčke riječi *κανών* što znači štap, mjerilo, pravilo. U umjetnostima označava standardni model koji je uzor drugim djelima te vrste. U književnoteorijskom smislu kanon se najčešće definira kao ustaljeni popis autora koji se smatraju književno vrijednima. Proces kanonizacije procvat doživljava u humanizmu, posebice stoga što popisi kanonskih pisaca postaju sastavnim dijelom humanističkoga tipa obrazovanja. Oznaku kanona tako dobivaju oni autori, odnosno ona (književna) djela kojima određena akademska ili interpretativna zajednica pripiše vrijednost, bez obzira na to vodi li se ona isključivo književnim ili nekim drugim, posebice ideološkim kriterijima⁵. Uspostava novozavjetnoga kanona bila je dug postupak. Konačno su, kako tvrdi Dean Slavić u svojoj knjizi *Biblija kao književnost*, u 4. i 5. stoljeću ustanovljeni popisi djela koje Crkva priznaje službenima (Slavić, 2016: 668). Tako se mogu razlikovati tri činitelja u nastanku novozavjetnoga kanona. Prvi je potreba evangelizacije svijeta. Druga je okolnost bila u tome da su se kršćanske zajednice držale dogradnjom i stvarnim nasljednicima židovske zajednice, pa bi trebale imati i svoje tekstove. Treći je uvjet što je određivao nastanak kanona bilo to da su prvi svjedoci koji su vidjeli i pratili Krista počeli umirati (Slavić, 2016: 668).

Knjige NZ bile su napisane prije skoro 1900 godina, i to grčkim jezikom (Brown, 2008: 35). Konačno, kao pet dijelova *Novoga zavjeta* smatraju se *Evandjelja*, *Djela apostolska*, *Pavlove poslanice*, *Katoličke* ili *Opće poslanice* i *Otkrivenje* (Slavić, 2016: 22). Svaka od tih zbirki ili djela ima svoj put kanonizacije (Slavić, 2016: 668).

⁵ Leksikon Marina Držića, <http://leksikon.muzej-marindržic.eu/kanon-knjizevni/>, 8. rujna 2018.

2.2. Novozavjetni apokrifi

Apokrifi su jedan od najfunkcionalnijih oblika srednjovjekovne književnosti. U njima dominira antička baština i isprepletanje čudnoga i fantastike, vjerske pouke i zabave. Apokrifi nisu *žanrovska kategorija*. Ono što je apokrifima zajedničko jest činjenica da propovijedaju o biblijskim osobama i njihovim zgodama ili djelima kojih u kanonu *Biblije* nema. Moguće ih je gledati kao *nadžanrovsku* skupinu raznorodnih ostvaraja kojima je zajedničko samo to da pripovijedaju o biblijskim osobama (Dürriegl, 2013: 57). Biblijski apokrifi dijele se na *starozavjetne* i *novozavjetne*. Novozavjetni apokrifi, kako navodi Biserka Grabar u radu *Apokrifi u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti* koji su mnogo zanimljiviji i po svom utjecaju na umjetnost i književnost, važniji su od starozavjetnih apokrifa (Grabar, 1970: 16). Biserka Grabar u radu pod nazivom *Apokrifna Djela apostolska u hrvatskoglagoljskoj literaturi* navodi kako jedni apokrifi dolaze iz zajedničkog *crkveno-slavenskog* vrela, a drugi iz zapadnog, *latinskog* vrela (Grabar, 1970: 17). Novozavjetni su apokrifi i brojniji. Oni naime prenose etičku pouku i nastoje primatelje potaknuti na popravljjanje života. Apokrifi se oslanjaju na biblijski tekst. Distancirani (tzv. sveznajući) pripovjedač objektivno iznosi činjenice, a digresije u tu sukcesivnu naraciju unose elemente zabave. Pripovijedanje je povezano kronološkim načelom (Dürriegl, 2013: 58). Neki su apokrifi kratki, a drugi imaju razvedenu, novelističku ili čak romanesknu strukturu u kojoj se miješaju različiti podžanrovi. Većina apokrifa u nas sačuvana je na glagoljskom pismu: manji ih je broj u latiničnom *Dubrovačkom legendariju* i ćirilichnom *Libru od mnozijekh razloga* (Dürriegl, 2013: 60).

Apokrifi s *novozavjetnom* tematikom zastupljeni su u većem broju fragmentarno ili potpuno očuvanih tekstova. Pripovijedaju o životu i djelovanju Kristovu, a posvećeni su i marijanskoj tematici, djelovanju apostola, ili su apokalipse. Primjerice *Slovo o blagovijesti*, tekst u kojemu Marija od straha u živom dijalogu s anđelom odbija povjerovati da je upravo ona odabrana da svijetu rodi spasitelja. Nadalje, riječ je o jeziku koji, pun staroslavenizma, živo priča, u obliku dijaloga između Marije i Gabrijela, o naviještenju rođenja Isusova, s mnogo realističnih detalja i s likom Marijinim koji jr psihološki vrlo dobro i realistično ocrtan (Fališevac, 1980: 33). Apokrif *Epistola o nedjelji* je pripovijest o pismu koje je čudom s nebesa spuštено na oltar sv. Petra s prijetnjama onima koji ne budu slavili dan Gospodnji. Sačuvana je u odlomku iz XIII. st. koji je došao u hrvatsku srednjovjekovnu književnost sa Zapada (Dürriegl, 2013: 61). Popularan je i apokrif o smrti i uznesenju Marijinu poznat u

slavenskoj književnosti kao *Uspenje Bogorodice*, sačuvan u *Pazinskim fragmentima* iz XIV. stoljeća (Dürriegl, 2013: 64). Djelo je kratko, ali odiše emocijama i na dramatičan način oslikava vezu Bogorodice ne samo s njezinim ljubljenim sinom već i s apostolima (Dürriegl, 2013: 65). Apokrif je strukturiran kao tipično srednjovjekovno čudo, a svojom poetičnošću blizak je srednjovjekovnim vizijama. Hrvatski tekst svojom bliskošću s ruskom verzijom ovog apokrifa svjedoči o povezanosti hrvatskoglagoljske književnosti s ruskom srednjovjekovnom književnošću već u najstarijem razdoblju književnog stvaralaštva u Slavena (Fališevac, 1980: 34). U *Pazinskim fragmentima* nalaze se i dijelovi apokrifa *O krsnom drvetu*, koji svojim osnovnim motivom, koji je utemeljen na simbolu drveta, povezuje Stari i Novi zavjet, Adamov pragrijež i Kristovo otkupljenje grijeha, te tako svojom cjelokupnom strukturom, utemeljenom na simboličnom viđenju svijeta, predstavlja jednu dimenziju srednjovjekovnog svjetonazora u kojem se religiozno i estetsko ujedinjuju u simboličnom i po kojem je bit estetskog da razriješi simbolično u kršćanskom svijetlu (Fališevac, 1980: 35).

U hrvatskoglagoljskoj su književnosti potvrđena i apokrifna evanđelja. Jedan od najpopularnijih apokrifa u Europi je tzv. *Protoevanđelje Jakovljevo*, napisano na grčkome jeziku u II. st. (Dürriegl, 2013: 65). Apokrif je brzo osvojio svijet, jer svojim sadržajem ispunjava vidljivu prazninu što je ostavlja od Crkve priznati tekst evanđelja koji ništa ne govori o Marijinim roditeljima, o njezinu djetinjstvu, djevojaštvu itd. (Grabar, 1970: 21). Odlomci se *Protoevanđelja Jakovljeva* čitaju u brevijarima, a cjeloviti je tekst prepričan u tzv. Oxfordskom zborniku iz XV. st. (Dürriegl, 2013: 65-66). Hrvatska književnost poznaje i početak tzv. *Pseudo-Matejeva evanđelja*, a iz XV. st. potječe odlomak *Pseudo-Tomina evanđelja*. Tematski je tekst zanimljiv jer predstavlja Isusa kao samosvjesna dječaka koji koristi svoju moć nad prirodnim silama, ne priznaje ljudski autoritet te znade biti osoran i grub prema svome učitelju i drugima (Dürriegl, 2013: 66). U nekoliko naših glagoljskih zbornika nalazimo srednjovjekovnu pripovijetku koja je komponirana na osnovi motiva o Veronikinu rupcu pomoću kojeg ozdravi car Tiberije, te na osnovi motiva o Pilatu koji s drugim krivcima biva kažnjen zbog Isusove smrti. Ta pripovijetka u našim tekstovima nosi naslov *Kako bi prineseno lice Isuhrstovo v Rim i kako pogibe Ana i Kajapa i Pilat*. Motiv Veronikina rupca neobično je čest u literaturama Istoka i Zapada. S obzirom na književnu strukturu, naša se pripovijetka odlikuje neobično čvrstom kompozicijom u koju su čvrsto utkana i u kojoj se povezuju sva tri dinamička motiva ovog apokrifa; u uvodnom dijelu apokrifa nalazi se simbolično i hiperbolično strukturiran snažan opis Isusove smrti. Nakon

toga slijedi priča o Veronikinu rupcu, a iz simboličnog značenja te pripovijetke, koja u strukturiranju kompozicije ima funkciju prstena, proizlazi zaplet i rasplet priče o Isusovim sucima (Fališevac, 1980: 52-53). U hrvatskoglagoljskoj tradiciji čuva se u više rukopisa od XV. do XVII. st. što svjedoči o velikoj popularnosti priče o Veronikinu rupcu te o njegovoj čudotvornoj moći izlječenja cara Tiberija – nakon izlječenja on kažnjava one koji su Isusa osudili na smrt (Dürriegl, 2013: 67). Među apokrifima koji pripovijedaju o Kristovoj mucii, smrti i uskrснуću valja spomenuti tzv. *Nikodemovo evanđelje* koje je za hrvatsku književnu i kulturnu povijest značajno jer je prevedeno upravo na hrvatskome tlu, i to možda već u X. st. Na temu Kristova silaska nad pakao iz *Nikodemova evanđelja* nadovezuje se apokrif *Čtenie Svetago Ivana Hrstitela kako je prišal u ad* (Dürriegl, 2013: 67).

U hrvatskoj su književnosti sačuvane dvije novozavjetne vizije, a to su *Bogorodičina apokalipsa* te dvije verzije *Pavlove vizije* (Dürriegl, 2013: 67). Specifični odnos prema liku Bogorodice – ona je simbol milosrđa – te stalni interes za život poslije smrti strukturirali su poznatu srednjovjekovnu *Bogorodičinu apokalipsu*, poznatu u crkvenoslavenskoj književnosti pod naslovom *Hođenje Bogorodice po mukama*, koja pripovijeda o Marijinu silasku u pakao i mukama što ih trpe grešnici, te Marijinoj molbi za olakšanje muka. Ovaj apokrif svjedoči o jakim vezama i dodirima hrvatske srednjovjekovne i narodne književnosti: naime, pod njegovim je utjecajem nastala i narodna pjesma *Ognjena Marija u paklu* (Fališevac, 1980: 40-41). Iz grčkoga kulturnoga kruga došla je i apokrifna verzija *Ivanove apokalipse* poznata kao *Slovo Ivana Bogoslova o dolasku Gospodnjem*, sačuvana u Grškovićeveu zborniku iz XVI. st. (Dürriegl, 2013: 67-68). Za hrvatsku je srednjovjekovnu književnost posebice važna *Pavlova vizija* i to s kulturološkoga stajališta. Naime, na tom se tekstu pokazuje hrvatska otvorenost umjetničkim i duhovnim impulsima koji dolaze iz obje europske kulturološke sfere (Dürriegl, 2013: 68). Vizija se odlikuje naturalističnijim i gotovo danteovski snažnim opisom pojedinih scena u paklu. Puna verzija *Pavlove apokalipse* jedno je od najdramatičnijih i najsnažnijih ostvarenja srednjeg vijeka (Fališevac, 1980: 41).

Posebnu, vrlo zanimljivu kategoriju novozavjetnih apokrifa o kojoj će biti glavna riječ u daljnjem radu predstavljaju tzv. apokrifna *Djela apostolska*. U staroj hrvatskoj književnosti predstavljena su samo neka (Grabar, 1970: 25). *Djela Pavla i Tekle* iz XIV. stoljeća je kulturološki iznimno značajno djelo. Tekla je svojevrsni prototip svetaca mučenika starijega tipa: oni *jesu* smireni i postojani, a jedini osjećaj koji pokazuju jest bezuvjetna ljubav i predanje Bogu. Pavlovo ime pojavljuje se u naslovu čak trinaest novozavjetnih spisa (Brown, 2008: 12). Jedan od motiva iz djela, djevičanstvo kao konkretna realizacija uzdržavanja od

tjelesnosti i realizacija produhovljenosti, ali i kao znak svete snage, ima dugu povijest u kršćanstvu, a ovaj je apokrif jedan od prvih potaknuo tu temu (Dürriegl, 2013: 68). Apokrif o *djelima apostola Andrije i Mateja u gradu ljudoždera* sačuvan je u Hrvata u dvama glagoljskim zbornicima iz XV. st. (Dürriegl, 2013: 68). Apokrif opisuje doživljaje dvojice apostola kod divljih ljudoždera kojima su došli propovijedati kršćanstvo, a neobično zanimljiv siže u kojem se prepleću kršćanski elementi s motivima istočnjačkih priča, dinamično nizanje epizoda, mnoštvo zapleta i raspleta, vještina fabuliranja, potisnuta doktrinarna tendencija, a istaknut zabavni karakter daje *Djelima apostola Andrije i Mateja* obilježje 'malog avanturističkog romana', te je razumljivo da je apokrif bio jedan od najomiljenijih i najčitanijih tekstova starokršćanske književnosti (Fališevac, 1980: 44). Neposredno na *Djela Andrije i Mateja* nadovezuje se sadržajno drugi apostolski roman koji govori o *djelima Petra i Andrije* među barbarima. Privlačnost fabule leži u priči o pokrštenju poganskoga grada, kada se u ponešto promijenjenu obliku javlja niz biblijskih motiva, npr. o ženi pokajnici kao prvoj koja pogane poziva na obraćenje, o čudesnoj žetvi u vrijeme sjetve te osobito razrađena scena prolaska deve kroz iglene uši (Dürriegl, 2013: 68-69). *Djela apostola Petra i Andrije*, koja također imaju strukturu avanturističkog romana, jedini je slavenski tekst koji sadrži potpunu fabulu *Djela* (Fališevac, 1980: 44). Sačuvan je i manji broj apokrifnih muka, npr. muka apostola Ivana i brevijarska muka apostola Andrije, s jedinstvenom u nas adoracijom križa kao simbola muke, ali i uskrsnuća. Prema sadašnjim spoznajama, hrvatska srednjovjekovna glagoljska književnost jedina čuva verziju apokrifne *Ivanove apokalipse* naslovljene *Čtenje Svetago Ivana evanjelista o prišasti Gospodni na zemlju* iz XVI. st. (Dürriegl, 2013: 69). U hrvatskoj je književnosti zasvjedočen i tekst o prijeporu kršćanina i Židova *Apokrif o 12 petaka*, a apokrifne su tematike razasute po zbornicima različitoga sadržaja, od XV. do XVIII. stoljeća (Dürriegl, 2013: 70).

2.2.1. *Pseudo-Tomino evanđelje*

Istim onim putevima i strujanjima kojima su iz Bizanta dolazili u staru hrvatsku (glagoljsku) literaturu brojni apokrifi i razni drugi tekstovi dospjelo je i tzv. *Tomino ili Pseudo-Tomino evanđelje*. Na žalost, to se apokrifno evanđelje, u kojemu se opisuje Isusovo djetinjstvo, sačuvalo u hrvatskoglagojskoj redakciji samo fragmentarno. U nekoliko glava, navodi Biserka Grabar u radu *Glagoljski odlomak Pseudo-Tomina evanđelja*, ispričana je

epizoda o dječaku Isusu i učitelju Zakeju koji je imao poučavati Isusa, ali je na kraju sam ostao posramljen znanjem svoga učenika kojemu on nije bio dorastao (Grabar, 1969: 213). Naš odlomak, koji se čuva u Arhivu JAZU jedini je predstavnik hrvatskoglagoljske redakcije Tomina evanđelja. No on je veoma vrijedan i zanimljiv i s jezične strane – osobito je važan kao karika koja sve slavenske tekstove Tomina evanđelja spaja u jedan jedinstveni lanac (Fališevac, 1980: 213).

2.2.2. *Protoevanđelje Jakovljevo*

Jedan od najpopularnijih antičkih i srednjovjekovnih apokrifa bilo je *Protoevanđelje Jakovljevo*, evanđelje Marijina i Isusova djetinjstva. U radu *Još jedna glagoljska verzija Protoevanđelja Jakovljeva* Vesna Badurina Stipčević govori kako apokrif popularnost zahvaljuje tomu što pripovijeda o likovima i događajima o kojima kanonska evanđelja „šute“: pripovijeda o Marijinim roditeljima, Joakimu i Ani, koji se ovdje prvi put poimence spominju, o Marijinu rođenju i djevojaštvu, zarukama s Josipom, Marijinu trajnom djevičanstvu, Isusovu rođenju i djetinjstvu, Isusovoj braći. *Protoevanđelje Jakovljevo* prvotno je nastalo na grčkome jeziku u 2. st., a sačuvana redakcija teksta potječe iz 4. st. iz Egipta. Autor apokrifa sam se predstavio kao Jakov, iako se čini da je pri izradi djela sudjelovalo više pisaca (Badurina Stipčević, 2008: 75).

2.2.3. *Nikodemovo evanđelje*

Među *Pazinskim fragmentima* nalaze se i odlomci *Nikodemova evanđelja*, koje govori o Kristovoj smrti i silasku u pakao. Nazvano je ovo djelo po Nikodemu koji ga je tobože kao suvremenik prikazanih događaja i potajni učenik Kristov napisao, no djelo je uistinu nastalo negdje u 4. ili 5. st. To je apologetski tekst u kojem su spojena prvotno dva neovisna apokrifa: Pilatova djela i Kristov silazak nad pakao (Fališevac, 1980: 34). Naime, u djelu o istinitosti Isusova božanstva svjedoči sam Pilat, a i suvremenici i neposredni sudionici opisuju i potvrđuju prikazane događaje, pa je takva koncepcija pripovijedanja uvjetovala neobičnu dramatičnost i uvjerljivost djela. Potpuna redakcija *Nikodemova evanđelja* u 9. ili 10. st.

nastala je na hrvatskom tlu, pa bi tako sačuvan odlomak predstavljao odjek one najstarije, nesačuvane hrvatske književnosti iz prvih godina njena dodira s ćirilometodskom tradicijom (Fališevac, 1980: 35).

2.3. *Djela apostolska*

Unutar novozavjetne apokrifne literature, najvećim su dijelom djela raznih apostola. Značajan je broj razmjerno kasnih i manjih djela, ali najvažniju skupinu sačinjavaju pet velikih djela – djela Petrova, Ivanova, Pavlova, Andrijina i Tomina koja potječu iz drugog i trećeg stoljeća poslije Krista. Napisana su za odgoj i zabavu običnih kršćana, te kao takva bacaju vrijedno svjetlo na život i zanimanje Crkve u ranim stoljećima (Porter, 2011: 172). Neke su značajke zajedničke svim tim apokrifnim spisima. Poprimaju oblik pripovijedanja o putovanjima apostola Pavla koji izvještava kako je putovao kroz Levant i dalje, izvan njega, šireći Kristovu riječ od Rima do Indije (Porter, 2011: 172). Ti izvještaji ističu čudesne i nadnaravne moći apostola, koji se uvelike pojavljuje kao *božanski čovjek*, ili *čudotvorac*, poznat u grčkoj književnoj kulturi. Ta djela otkrivaju utjecaj helenističkog literarnog roda poznatog kao *aretologija*, koja potanko pripovijeda čudesna djela bogolikih ljudi, kao što su Aleksandar Veliki i drugi slavni junaci (Porter, 2011: 172). U nizu pokušaja određivanja njihove pripadnosti nekoj vrsti, koji obuhvaćaju i romaneskne naznake, povijesno djelo bit će njihova najtočnija definicija. Po središnjim osobama koje spis prati i prikazuje mogao bi se nazvati i *Djelima apostola Petra i Pavla* (Slavić, 2016: 442–443). Zbog jake nazočnosti treće božanske osobe, *Djela* su nazivana i *Evandjeljem Duha Svetoga*. Iako su napisana kao jedinstven tekst s *Lukinim evandjeljem*, rano su odvojena i imala su zaseban put priznanja. (Slavić, 2016: 669–670).

2.3.1 *Djela Petrova*

Djela Petrova predstavljaju jedan od najranijih razvoja prizora iz *Djela apostolskih*, gdje apostol Petar kori osobu zvanu Šimun Mag zato što želi kupiti apostolovu moć prenošenja dara Duha Svetoga jednostavnim polaganjem ruku. U kršćanskoj se tradiciji na Šimuna Maga počelo gledati kao na arhiheretika, oca gnosticizma i Petrova protivnika.

Upravo taj posljednji vid tvori središnju temu *Djela Petrovih* (Porter, 2011: 174). Predmet izvještaja spor je između čudotvorca Šimuna Petra, koji predstavlja pravu religiju, i Šimuna Maga, *anđela đavoljeg*. Osim kratkog izvještaja o putovanju iz Palestine, svi se događaji odvijaju u Rimu, gdje je vjerojatno ova knjiga nastala. Tekst je sačuvan u jednom latinskom rukopisu, poznatom kao *Actus Vercelli*, ali izvornik je napisan svakako grčkim jezikom, vjerojatno potkraj drugog stoljeća poslije Krista (Porter, 2011: 174).

Središnji motiv spora između Petra i Šimuna nadopunjen je dvama drugim dijelovima. Uvodni dio bilježi kako je Pavao ustanovio Crkvu u Rimu, odakle ga je Isus poslao u Španjolsku da onamo prenese evanđelje. Zatim Šimun dolazi u Rim i dokazuje svoju čudesnu moć tako što lebdi u zraku nad gradskim vratima. Brzo uspijeva uvjeriti većinu članova Crkve da prihvate njega kao svoga Boga i Spasitelja umjesto Krista kojega propovijeda Pavao. Petar pronalazi Šimuna kako živi u kući senatora Marcela, koji je zaveden čarobnjakovim čarolijama. Petar se raznim čudima trudi natjerati Šimuna na suočavanje s njim. Petrovi pothvati uvjeravaju mnoštvo i dovode do obnove Crkve u Rimu. Marcel predvodi vraćanje pravoj vjeri i tjera Šimuna iz svoga doma. Potom Petar ima viđenje u kojemu mu Isus u nadolazeću subotu obećava kušnju vjere sa Šimunom. Slijedi niz prizora u kojima se Petar i Šimun međusobno natječu kako bi razne mrtvace vratili u život. Sučeljavanje dosiže dramatičan vrhunac kada Šimun obećaje da će svoju nadmoć dokazati jednom zasvagda tako što će letjeti po zraku, kao što je učinio za svoga prvog pojavljivanja u Rimu. Petar moli neka Šimun padne s neba, ali da pretrpi jedino lom noge, te se to tako i dogodi (Porter, 2011: 175–177). No on poslije umire od ozljeda: „Požuri se, Gospodine, sa svojom milošću; i daj da padne dolje s te visine, i neka se osakati, ali nek ne umre.“ ... I on pade dolje ... i slomi nogu na tri mjesta ... i tako je Šimun, anđeo đavolji, okončao svoj život“ (Iz *Djela Petrovih*, poglavlja 31 i 32).

2.3.1.1. Petrovo mučeništvo

Na kraju *Djela Petrovih* izvještaj je o apostolovu mučeništvu, koji je već prije kolao kao zaseban ulomak. Šimunov poraz dovodi do oživljavanja Crkve u Rimu, obilježenog osobito preuzimanjem spolne suzdržljivosti, što muševce i žene osposobljava da „slave Boga u trijeznosti i čistoći“ (Porter, 2011: 178). Susret s Kristom dovodi do Petrova povratka u Rim, gdje je odmah uhićen i osuđen na razapinjanje. On na pogubilištu drži dva govora, svoju

posljednju poruku svojim nasljedovateljima. Petar zatraži da ga razapnu s glavom prema dolje i nastavlja objašnjavati što taj zahtjev znači u smislu religioznog simbolizma križa: „... Jer prvi čovjek, kojemu sličim po vanjštini, s glavom koja mu pada prema dolje pokazao je način rađanja kakav prije nije bio ...”, (Iz *Djela Petrovih*, poglavlja 35 i 38).

2.3.2. *Djela Ivanova*

Djela Ivanova sastoje se od dva izvještaja o putovanju koja se odnose na apostola Ivana, sina Zebedejeva. Mjesto radnje uglavnom je Efez u Maloj Aziji, što odražava postojeću tradiciju da je apostol bio aktivan u toj regiji te da je umro u gradu (Porter, 2011: 180). Tako u *Djelima Ivanovim* euharistija znači lomljenje kruha, bez ikakvog spomena vina, slavljenje Kristova proslavljenja. Knjiga je vjerojatno napisana u istočnoj Siriji početkom III. st. po Kr. (Porter, 2011: 180). Prva polovica *Djela* zatječe Ivana u gradu Miletu, odakle putuje u Efez i izvodi razna čuda, od kojih je najdramatičnije njegovo razaranje Artemidinog hrama i kasnije obraćenje Efežana: „I dok je Ivan to govorio, najednom se Artemidin oltar raspao na mnogo komada ... i pola se hrama urušilo ... Tada povikaše okupljeni Efežani: 'Samo je jedan Bog, Bog Ivanov! ...' (Iz *Djela Ivanovih*, poglavlja 38-42). U okviru izvještaja o Ivanovu prvom boravku u Efezu, postoji zasebni dio koji sadrži apostolovo propovijedanje evanđelja i predstavlja teološku srž djela u cjelini. Ima tri dijela: raspravu o zemaljskom pojavljivanju Isusa, himan koji je izrekao Krist, i njegovu objavu tajne križa (Porter, 2011: 180–181). Drugi dio djela dovodi Ivana natrag u Efez. Autor umeće zabavnu priču o tome kako je Ivan izišao na kraj s najezdom buba u krevetu kako bi jasno predočio vjersku poruku: „I on sjedne na krevet i pogleda ih i reče bubama: 'Budući da ste se pristojno ponašale i izbjegle moju kaznu, vratite se u svoje stanište' ... Bube su počele letjeti od vrata prema krevetu i uspinjale se po krevetovim nogama i nestale u spojevima kreveta (Iz *Djela Ivanovih*, poglavlja 60 i 61). *Djela Ivanova* završavaju izvještajem o apostolovoj smrti (Porter, 2011: 182–183).

2.3.3. *Djela Pavlova*

U *Djelima Pavlovim* vrlo se jasno vidi putopisna priča – temeljna struktura svih apokrifnih djela. Djelo se sastoji od jedanaest zasebnih prizora smještenih u različita bliskoistočna mjesta tijekom apostolovih putovanja koja ga vode od Damaska do Rima, gdje se suočava sa svojim svršetkom (Porter, 2011: 184). Pavlova prva propovijed opisana je kao „riječ Božja koja se tiče suzdržljivosti i uskrsnuća“, i to su dvije velike teološke teme u čitavom djelu (Porter, 2011: 184).

2.3.3.1. *Djela Pavla i Tekle*

Djela Pavla i Tekle predstavljala su prvotno jednu od najljepših i najzanimljivijih epizoda u opsežnom romanu o fantastičnim putovanjima apostola Pavla (Grabar, 1972: 5). Iz druge polovice 13. st. sačuvan je i fragment jednog velikog kodeksa na kojem se nalazi odlomak apokrifne *Legende o sv. Tekli*, koja predstavlja jednu od najliterarnijih epizoda apokrifnih *Djela apostola Pavla*. Apokrif je nastao u 2. st. na grčkom jeziku, a već u 10., ili najkasnije početkom 11. st. bio je preveden na staroslavenski negdje u Makedoniji ili Bugarskoj, odakle se dalje širio po cijelom slavenskom svijetu. Hrvatski glagoljski fragment najstariji je poznati južnoslavenski prijepis apokrifa o djelima Pavla i Tekle (Fališevac, 1980: 33). Tekla je bila slavljena svetica i mučenica te je središnja osoba, a Pavao ima tek sporednu ulogu. Početak pripovjednog dijela usredotočuje se na Pavlov dolazak u Ikonij. Ondje mu pristupa određeni Onesifor, koji prepoznaje apostola iz opisa koji je dao Pavlov učenik Tit. Pavao zatim izgovara propovijed sročenu prema blaženstvima: „Blaženi čisti srcem, jer oni će Boga gledati. Blaženi oni koji su kroz ljubav Božju napustili obličje ovoga svijeta, jer oni će suditi anđelima i bit će blagoslovljeni s desne Očeve. Blažena tijela djevica, jer ona će jako omiljeti Bogu, i neće izgubiti nagradu zbog svoje čistoće,“ (Iz *Djela Pavla i Tekle*, poglavlja 5 i 6). U njoj hvali djevičanstvo i obećanje da će oni koji prime mudrost Kristovu i ostanu vjerni svome krštenju, postići anđeoski položaj. U prvom dijelu pripovjednog dijela, smještenom u Ikonij, Tekla je, zahvaljujući Pavlovu učenju o suzdržljivosti, prihvatila celibat. U drugom dijelu priče, sva je pozornost usredotočena na Teklu. Vodeći građanin, Aleksandar, zaljubljuje se u nju i pokušava podmititi Pavla da podupre njegovo udvaranje. Tekla i dalje čezne za Pavlom i otkriva da je otišao u grad Miru. Pridružuje mu se i ispriповjedi mu sve svoje pustolovine. Apostol joj naloži da se vrati u Ikonij kao misionarka (Porter, 2011: 185– 187). Legenda o Teklinu martiriju predstavlja ilustraciju gnostičkog, kršćansko-asketskog ideala

epohe. Lik je Teklin u središtu zbivanja, potisnuvši u drugi red djelovanje i ličnost apostola Pavla. Ta činjenica, uz proširenje kulta ikonijske djevice na Istoku i Zapadu objašnjava njene hagiografije iz kruga apokrifnih Djela Pavlovih (Fališevac, 1980: 43).

2.3.4. *Djela Andrijina*

Djela Andrijina su, u svom izvornom obliku, gotovo sigurno bila najdulja od svih apokrifnih djela. Također su jedno od najranijih djela, i treba ih se datirati vjerojatno oko 150. g. po Kr. (Porter, 2011:196). *Djela Andrijina* slijede tipičan obrazac: pripovjedni dio s putovanjima i izvještaj o mučeništvu. Andrija iz Palestine putuje na zapad u gradove na sjeveru Male Azije i Grčke, te naposljetku završava u Ahaji u južnoj Grčkoj. Osobito je aktivan u Filipima i Patrasu, gdje je pogubljen i spaljen (Porter, 2011: 196).

Izvještaj o Andrijinu mučeništvu, kao i o događajima koji do njega dovode, pokazuje sastavne dijelove zajedničke takvim tekstovima: čudesna ozdravljenja, obraćenja, progon i napokon razapinjanje. Uz apostole, glavni likovi u Patrasu su prokonzul Egeat, njegov brat Stratoklo, prokonzulova žena Maksimila i njezina sluškinja Ifidama. Stratoklo je napustio svjetovnu ambiciju poradi traganja za istinom. Andrija izgoni duha koji je opsjeo Stratoklova slugu i potpuno ozdravlja roba. Stratoklo je težio da upozna apostolovo naučavanje, pridobijen je i odsada na dalje postaje apostolov vjeran sljedbenik. No, glavni je naglasak stavljen na Maksimilu. Andrija je uvjerava da napusti svoga muža i prigrli život u suzdržljivosti. Svi Egeatovi pokušaji da je zadobije nazad, odbijeni su tako da je Egeat na kraju primoran narediti njegovo pogubljenje (Porter, 2011. 197–198). Pripovjedni dio o mučeništvu osobito se usredotočuje na dvije crte: Andrijin govor križu i njegova posljednja poruka o ispraznosti svih zemaljskih stvari u usporedbi s nagradom nebeskoga života: „Ako, o ljudsko biće, shvatiš sve ove stvari ... naime da si nematerijalno, sveto, ... nebesko, ... uzvišenije od svijeta, uzvišenije od sila ... onda spoznaj ono u čemu si uzvišenije. ...“ (Iz *Djela Andrijinih*).

2.3.5. *Djela Tomina*

Od pet glavnih apokrifnih djela, *Djela Tomina* su jedini cjelovito sačuvan rad. Najranija potpuna varijanta je na grčkom, ali se stručnjaci općenito slažu da je to prijevod izvornoga sirijskog teksta. To je djelo, kao takvo, značajno za dokaz koji pruža o ranom kršćanstvu u Siriji, sa središtem u gradu Edesi (Porter, 2011: 200). Toma je bio važan lik u ranoj Crkvi. Nazvan je Juda Toma ili Didim, *Blizanac*, i smatran je Isusovim bratom blizancem (Porter, 2011: 200).

U središtu je pripovijedanje o asketizmu, osobito spolnoj suzdržljivosti. Knjiga započinje s apostolima u Jeruzalemu koji među sobom dijele svijet u pogledu njihova misionarenja. Toma treba poći u Indiju, ali odbija. U tom trenutku dolazi indijski trgovac zvan Abban, kojega je poslao kralj Gundafora da kupi roba-tesara. Kad je stigao u Indiju, Toma je predstavljen kralju Gundaforu, koji mu povjerava izgradnju palače. Poslije objašnjava kralju kako je zapravo izgradio palaču na nebu i da će je kralj vidjeti tek nakon svoje smrti. Gundafora je bijesan i zapovijeda da se Tomi naživo odere koža. A onda umire kraljev brat i anđeli odnesu njegovu dušu u nebo, gdje otkriva palaču. Anđeli mu dopuste da se vrati na zemlju i izvijesti svoga brata. Taj pripovjedni dio osvjetljuje jednu od glavnih tema djela - apsolutna suprotnost između sadašnjeg svijeta, koji je pokvaren i prolazan, i besmrtno, nebeske oblasti, koja je pravi dom ljudskoga roda (Porter, 2011 : 200–203).

Prvi dio *Djela Tominih*, smješten u kraljevstvo Gundafora, sastoji se od pojedinačnih priča s čudima, bez jasne međusobne povezanosti. U drugom dijelu prizor se seli u drugi indijski grad, kojim vlada kralj imenom Mazdaj, i značajno se mijenja značaj spisa (Porter, 2011: 204). U središtu svega je motiv zajednički svim apokrifnim djelima – žene su nagovorene da žive odvojeno od svojih muževa i da prihvate kršćansku vjeru. Glavni lik je imućna žena Migdonija, koju prati njezina njegovateljica Marcija. Migdonija se udala za Karizija, kraljeva rođaka, koji je opisan u vrlo suosjećajnom svjetlu. Pokazuje značajno poštovanje prema Tomi te zatraži od Tome da moli Migdoniju neka živi s njim kao prije. Toma učvrsti Migdoniju u njezinoj odluci (Porter, 2011: 204–205).

Jedna od najzanimljivijih oznaka *Djela Tominih* vijest je koju pruža o liturgijskim praksama i vjerovanjima rane Sirijske crkve. Obraćanja Gundafora i njegova brata, kao i raznih pojedinaca u kraljevstvu Mazdaja, dosežu vrhunac u inicijacijskom obredu, kojim su novi vjernici pripušteni zajednici Crkve (Porter, 2011: 206). Najpotpuniji izvještaj o tom obredu dan je u slučaju Migdonije, dok je drugdje iznesen u kraćem obliku. Sastojao se od tri

etape: najprije je bilo pomazanje svetim uljem, potom krštenje u vodi u ime Trojstva, za čime je slijedilo slavljenje euharistije (Porter, 2011: 206).

3. ZAKLJUČAK

Apokrifi su skupina tekstova koja hrvatskoglagoljsku književnost povezuje s najstarijom slavenskom pismenošću. Svjedoče o sve većem zanimanju za apostole kao velike svetačke likove u ranoj kršćanskoj eri, te o želji među običnim kršćanima da doznaju nešto više o njihovim životima. Novozavjetni apokrifi slijede književne oblike novozavjetnih kanonskih spisa. Obuhvaćaju evanđelja, djela, poslanice i apokalipse.

Apokrifna *Djela apostolska* predstavljaju najrazgranatiju grupu novozavjetnih apokrifa. Prepričavaju postanak i širenje kršćanstva. Čine most između zapisa o životu Isusa Krista i učenja u četiri evanđelja i djela njegovih apostola. Iako su zapisana kao jedinstven tekst s Lukinim evanđeljem, na kraju su odvojena u dva različita razdoblja. Dije se na djela Petrova, Pavlova, Ivanova i Tomina.

4. LITERATURA

Primarna literatura

1. Brown, Raymond. 2008., *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb : Kršćanska sadašnjost
2. Dürrigl, Ana-Marija. 2013., *Hrvatska srednjovjekovna proza II.*, Stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb : Matica hrvatska
3. Fališevac, Dunja. 1980. *Hrvatska srednjovjekovna proza: književnopovijesne i poetičke osobine*, Zagreb, Liber
4. Grabar, Biserka. 1970., *Apokrifi u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti*, „Croatica“, br. 1., Zagreb, 15-28
5. Slavić, Dean. 2016., *Biblija kao književnost*, Zagreb : Školska knjiga
6. Porter, J.R. 2011., *Izgubljena Biblija*, Zagreb : Kršćanska sadašnjost

Sekundarna literatura

7. Badurina Stipčević, Vesna. 2008., *Još jedna glagoljska verzija Protoevanđelja Jakovljeva*, (8.9.2018.)
[file:///C:/Users/Ja/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/75_92%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Ja/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/75_92%20(1).pdf) rujan 2018.
8. Grabar, Biserka. 1969., *Glagoljski odlomak Pseudo-Tomina evanđelja*, (8.9.2018.)
[file:///C:/Users/Ja/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/213_232%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/Ja/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/213_232%20(3).pdf) rujan 2018.
9. Grabar, Biserka. 1972., *Apokrifna Djela apostolska u hrvatskoglagoljskoj literaturi*, (28.6.2018.)
[file:///C:/Users/Ja/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/5_30%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Ja/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/5_30%20(1).pdf) lipanj 2018.
10. Leksikon Marina Držića <http://leksikon.muzej-marindrzcic.eu/kanon-knjizevni/> rujan 2018.

